

TEHNIKE OBMANJIVANJA

„Kad bi oni koji to za sebe tvrde zaista imali paranormalne sposobnosti, svake nedelje bi dobijali premiju na lutriji ili Nobelovu nagradu za otkrivanje sila nepoznatih fizici. Zašto onda troše svoj talenat po televizijskim emisijama?“

(Richard Dawkins)

Svaki narod na svetu ima jednu posebnu granu industrije u kojoj ljudi prodaju svoju sposobnost da čine natprirodne stvari. Tu industriju prati i tržište na kome se za to nude specijalni rekviziti. U poslednje vreme i mediji sve više podržavaju verovanje u efikasnost ovakvih natprirodnih delatnosti. Većina ljudi uopšte ne sumnja da magijski mehanizmi funkcionišu, a da nauka upornim poricanjem toga samo priznaje svoju nemoć.

Danas postoji na stotine nezvanično usvojenih i priznatih sistema u kojima se dozvoljava mogućnost „viđenja nevidljivog“, a svaki od njih prati i nekakvo objašnjenje koje bi trebalo da uveri skeptike da nije reč o praznim pričama, nego o efektu koji počiva na *nauci, tradiciji* ili *praksi*.

„**Naučna**“ objašnjenja zasnivaju se na nekoliko različitih koncepata, ali pošto nijedan od njih nije odmakao dalje od prostih metafizičkih razmatranja, svi se nalaze u domenu pseudonauke. Za telepatiju, recimo, najčešće objašnjenje oslanja se na teoriju da električni signali mozga emituju elektromagnetne talase, koje osetljivi „prijemnik“ u mozgu druge osobe može da primi. Intenzitet ovih talasa bio bi u stvarnosti nemerljivo nizak, ali nije to jedina primedba ovom konceptu - ostalo je nejasno na koji način primalac poruke dekoduje ove talase, kako razlikuje one koji čine poruku od milijarde drugih koji obavljaju druge funkcije u mozgu i kako odvajaju signale jedne osobe od signala milijardi drugih ljudi. Posebno je nejasno kako prijemnik uspeva da se snađe u šumu signala iz drugih prirodnih i veštačkih izvora; signal iz obližnjeg radiodifuznog predajnika toliko je jači od ovih „moždanih elektromagnetnih talasa“ da bi odnos njihovih snaga bilo teško predstaviti.

Osim nabrojanih praktičnih pitanja, ima i nekih teoretskih koja čine da ova teorija „ne drži vodu“. Najozbiljnija primedba odnosi se na tvrdnju branilaca paranormalnih fenomena da udaljenost nema uticaja na kvalitet komunikacije: ne samo elektromagnetsko, nego i svako drugo poznato zračenje ima tu osobinu da njegov intenzitet opada s rastojanjem, a ako je izvor veoma mali u odnosu na udaljenost (takozvani *tačkasti izvor*), što bi kod telepatske komunikacije svakako bio slučaj, onda opada s kvadratom rastojanja. To praktično znači da bi dvostruko povećanje udaljenosti imalo za posledicu četiri puta slabiji signal, desetstruko povećanje bi rezultiralo sto puta, a stotruko čak deset hiljada puta slabijim signalom. Ovo nije samo empirijski podatak nego stav koji se oslanja na zakon o održanju energije, pa bi eventualnim dokazivanjem suprotnog bila srušena cela fizika kao nauka.

Drugo pseudonaučno objašnjenje bazira se na učenju *Karla Gustava Junga*. Oslanja se na *sinhroničnost*, koju je on sam bliže objasnio kao *značajnu podudarnost*. Po ovom konceptu, istovremeni događaji koji nisu povezani vidljivim „ovozemaljskim“ vezama, ipak imaju nešto što ih povezuje u nekoj drugoj ravni. Tako je viđenje na daljinu (prostorno ili vremenski) objašnjeno sposobnošću nekih osoba da vide nešto od ovih veza i da zavire u ravni postojanja koje su običnim ljudima nedostupne.

Evo primera. Pošto popijemo kafu, čestice taloga će se pod dejstvom kohezionih sila tečnosti grupisati u gomilice, pa će tako dno šoljice dobiti „šare“ koje ni najbujnija mašta ne može da stvori. Ako neko opere šoljicu ne pogledavši njeno dno, ove šare nemaju nikakav značaj niti su ga pre toga imale; ali ako neko počne da „čita“ ove oblike i da ih interpretira, one za njega imaju smisao i više ih ne treba smatrati nasumičnim i slučajnim, nego porukama koje su preko nevidljivih veza stigle iz neke druge dimenzije.

Tradicija pruža znatno jednostavnije dokaze o prisustvu veza između našeg sveta i nekih drugih ravni postojanja. I danas je prisutno načelo začeto u renesansi, da je staro uvek bolje, dragocenije i manje „potrošeno“ od novog. Koncept shvatanja sveta koji je važio u doba u kome je naučna misao bila tek u svom začetku, smatra se verodostojnim i, bar na neki način, istinitim. Tako se veruje da su ljudi danas „zaboravili“ da vide stvari onakvim kakvim su ih videli nekadašnji mudraci. Svako ko za sebe tvrdi da može da posmatra svet na taj davno zaboravljeni način, automatski dobija poverenje onih koji su razočarani površnošću i odsustvom duhovnosti u savremenom svetu.

Ovde je posebno važno verovanje u *sudbinu*, koje podržavaju skoro sve svetske religije, tim pre što se na njemu zasniva verovanje u „viđenje“ budućih događaja. I u našem narodu rašireno je shvatanje po kome je već činom rođenja deteta njegova sudbina „zapečaćena“ i više nikakva sila ne može je

izmeniti. Neko je umro *zato što mu je suđeno*, a neko izbegao smrt *zato što mu nije bilo suđeno* da umre. Veruje se da neke posebno obdarene osobe mogu činom *gatanja* da zavire u nečiju sudbinu i da kažu šta ga čeka u životu.

Naš narod veruje da se po rođenju svakog deteta sastaju tri nevidljive sile ili boginje (*sudaje*) i odlučuju o njegovom budućem životu. Postoji takođe i verovanje da sedmo veče po rođenju dolazi *usud*, da mu dosudi sve što će ga snaći u životu.

Praksa je očigledan i često korišćen argument onih koji veruju u „onostrano“, a u tome im oberučke pomažu i savremeni mediji. Svako će ponuditi pregršt priča iz kojih će nesumnjivo proizaći dokaz teze da „*nešto ipak postoji*“. S obzirom da na drugim mestima objašnjavamo veliki broj mehanizama koji omogućavaju stvaranje i širenje zabluda, nećemo se ovde zadržavati na tome.

Činjenica da niko nikada nije nesumnjivo dokazao da je zaista sposoban da učini čudo, ne umanjuje poverenje koje narod gaji prema čudotvorcima. Niko se ne pita zašto oni putuju automobilom ili avionom umesto da upotrebe svoje telekinetičke moći, zašto više vole da prekračuju vreme gledanjem u televizijski ekran nego u kristalnu kuglu ili zašto u džepu nose mobilni telefon umesto da iskoriste telepatske sposobnosti. A najmanje je jasno zašto svoje usluge tako raskošno naplaćuju, kao da im je draže da uzmu poslednju paru iz nečijeg džepa nego da se posluže svojom vidovitošću i da isprazne kasu neke luksuzne kockarnice ili državne lutrije.

Vidovnjaci

Postoje ljudi za koje se veruje da znaju sve čak i o osobama koje prvi put vide u životu. Ako platite dogovorenu tarifu, oni će vas „čitati kao otvorenu knjigu“. Bićete zbunjeni, otići ćete impresionirani i ubrzo svima pričati o ovom čudesnom iskustvu. Jedino moguće objašnjenje biće da taj čovek poseduje moć *vančulnog opažanja*, jer šta bi drugo moglo da bude?

Nema sumnje da je to veština dostojna divljenja. Da li su ovi ljudi zaista vidoviti? Jer ako nisu, kojim se tehnikama služe da bi nas naveli da poverujemo u njihove natprirodne moći?

Jedan od načina „čitanja“ klijenta je da *manipulator* (ovaj izraz pozajmljujemo od industrije mađioničarske i iluzionističke zabave) uposli „špijune“ koji će pre seanse doznati što više detalja o svakom klijentu. Evo dela ispovesti jednog saradnika poznatog beogradskog „belog maga“, objavljenom u beogradskom „*Glasu*“ od 22. jula 2000:

Kada dođe klijent, mi mu uzmemo podatke objašnjavajući da je vidovnjak strašno zauzet. Zakažemo seansu za sedam ili deset dana. U međuvremenu ekipa odlazi na datu adresu i temeljno se raspituje o mušteriji. Neprimetno u jedan kraj dvorišta ili hodnika oni bace neki zamotuljak. Posle nedelju dana, kada klijent dođe na seansu, prorok ga zasenjuje ličnim podacima do kojih su došli njegovi ljudi na terenu. Onda vidovnjak gleda u pasulj i saopšti mušteriji da je na njegovu kuću i porodicu bačena crna magija. Odlaze do njegove kuće i prorok nalazi onaj zamotuljak. Tada se zakazuje ritual skidanja prokletstva. Sve se to debelo naplaćuje.

Ova tehnika, kada manipulator govori podatke koje je unapred doznao, poznata je kao „*vruće čitanje*“. Osim toga, postoji i „*hladno čitanje*“; njime se služe manipulatori koji se umesto „špijuna“ u poslu služe talentom, ali to nije lako objasniti prostom definicijom, jer je u igri čitav niz tehnika. Elokvenција u izražavanju je dobar preduslov, a tu su i *ispravno tumačenje mimike lica i govora tela, sugestija, laskanje i uopštenost*. Osim toga, od važnosti je i procena koju manipulator načini u prvom kontaktu sa klijentom - odeća i nakit, maniri, akcenat, mimika, reagovanje na provokacije i tako dalje. Da li je frizura klasična, moderna ili je kosa zapuštena? Da li se po širini odeće može zaključiti da je klijent nedavno izgubio ili dobio na težini? Nosi li burmu, jesu li mu nokti čisti? Da li je napet ili sedi opušteno? Predstavićemo na kraju i najvažniju tehniku - *lov na detalje*, koja se obavlja kroz nenametljiv dijalog.

Manipulator uglavnom govoriti uopštene stvari i posmatra klijenta. U zavisnosti od njegove reakcije on će se u razgovoru primicati sve konkret-

nijim temama, pri čemu će koristiti fraze koje liče na konstatacije a u stvari su prerusena pitanja. Svaki put kad dobije odgovor, koga klijent često daje a da toga nije ni svestan, vidovnjak će to iskoristiti da se približi temi koja će biti najpovoljnija za podmetanje teze o vidovitosti. *Džejms Rendi (James Randi)* navodi primer iz TV emisije „48 časova“ (48 Hours) u kojoj je proslavljeni vidovnjak *Van Praagh* čitavih 60 minuta pogađao detalje dobrovoljcima iz publike. Pažljivim pregledom video - snimka, Rendi je izbrojao **260 pitanja** koja je vidovnjak postavio svojim klijentima i **samo 2 tvrdnje** (obe pogrešne). Evo primera kako je teklo „pogađanje“:

Van Praagh: Da li je vaš muž dugo patio u bolnici, ili je brzo umro?

Dobrovoljac iz publike (udovica): Oh, umro je skoro trenutno!

Van Praagh: Da, jer mi je rekao: „Nisam patio. Bio sam pošteđen bola.“

Čak i kad ne dobije verbalni odgovor, vidovnjak neće insistirati na njemu nego će posmatrati ono što se u psihologiji zove *ideomotorni efekat* a u narodu *govor tela*: nesvesno trzanje i skretanje pogleda pri diskretnim provokacijama u razgovoru. Ovu tehniku, inače, rado koriste i *hiromanti* (čitači dlana), jer dok u svojoj ruci drže klijentovu šaku, ona im svojim jedva приметnim pokretima odaje reakciju na tok razgovora. Kasnije ćemo opširnije govoriti o ovom efektu.

Dobar vidovnjak u isto vreme je i pažljiv slušalac. On će dozvoliti klijentu da govori onoliko koliko želi; zapravo, manipulator će biti najuspešniji ako klijent pretvori seansu u „otvaranje duše“ i počne da se jada za sve što mu leži na srcu. Vidovnjak će mu potom vratiti sve informacije ali u izmenjenoj formi, taman koliko je potrebno da se one proglase za rezultat njegove vidovitosti. Ovo je vrlo verovatan razvoj događaja jer veliki broj klijenata dolazi zato što već ima neki lični ili porodični problem - pre svega zdravstvene, materijalne ili ljubavne prirode, što će manipulator lako videti već na prvi pogled, služeći se tehnikama koje smo pomenuli. Hiromant (čitač dlana) klijentu će, recimo, postaviti naizgled formalno pitanje od koje linije na dlanu da počne, od linije *srca*, *zdravlja* ili *novca* i čim dobije odgovor biće mu jasno zašto je došao i šta želi da čuje.

Od velike koristi je i to što klijent već dolazi sa željom da bude impresioniran, da ne kažemo prevaren; on je spreman da ovoj seansi prida veće značenje nego što ga ona realno ima. Želja da se doživi čudesno iskustvo jeste pokretačka energija seanse i vidovnjak zna da će ta želja kod klijenta pružiti posebno značenje svemu što on kaže, bez obzira koliko je to neobično ili besmisleno. Ako ne odmah, onda će kasnije klijent analizirati te reči i pronalaziti im skriveni smisao i opravdanje („*Aha! Rekao mi je da će mi krug doći glave a ja sam upravo udario glavom u boiler, koji je okrugao!*“)

Talenat o kome smo govorili podrazumeva i osećaj za ljudsku psihologiju, koji će mu reći da su ljudi u osnovi egoistični i samoljubivi, i da ih samo socijalna maska koju nose sputava da ovu svoju prirodu pokazuju na svakom koraku. Dobro odmerena količina laskanja pomoći će manipulatoru da ostavi utisak da je već na početku „pročitao“ klijenta.

Takođe je od važnosti i *selektivnost ljudske memorije*, jer će svaki klijent rado zanemariti sve promašaje i greške koje manipulator načini a sećati se samo pogodaka, i to utoliko bolje i sa više detalja ukoliko je taj pogodak bio uspešniji. Na kraju će prilikom prenošenja svog iskustva drugima (potencijalnim novim klijentima) uvek malo „doterati“ stvar, malo zbog toga što će u društvu uvek ciljati na to da impresionira slušaoce, a malo i zato što mu je lepše kad i sam veruje u to da je iskustvo bilo izuzetno. Nije bez značaja ni to što se zna da je on za tu seansu dobro platio - a nikad nije poželjno prikazati se naivnim i prevarenim, kao što i u prepričavanju ljubavnih avantura akteri uvek prećutkuju promašaje i uvećavaju ili izmišljaju uspehe.

Pogrešno je uverenje da žrtve manipulatora mogu da budu samo lakoverne i sugestibilne osobe. Naprotiv, klijent mora da razmišlja logično da bi povezao stvari onako kako to manipulator želi. Čak i okoreli skeptici lako mogu da „padnu“ na trikove - ne samo kad se razgovor vodi o fluidnim i neodređenim stvarima, nego i kad je tema konkretna i nedvosmislena.

Šlag na torti: kako uloviti detalje

Ovo je posebna majstorija, ali je nezaobilazna kod svih vidovnjaka jer bi bez nje seansa dosta izgubila na uverljivosti. Postupak je takav da se dinamikom dijaloga sagovornik stalno „intervjuiše“ na način koji je za njega neprimetan, tako što manipulator kaže jedan uopšten detalj (ali ne u formi pitanja), na koji klijent daje konkretan odgovor. Manipulator priča mnogo neodređenih ali sugestivnih stvari, a klijent kaže tek po neku (često veoma važnu) reč, pa ostaje utisak da je vidovnjak „sve pogodio“. Pri tom su od pomoći i razne fraze i poštapalice koje ne znače ništa, ali ih manipulator uvek ima na pretek u svom arsenalu, jer mu one daju mogućnost da vodi glavnu reč, da diktira tempo razgovora i da mu ostane dovoljno vremena da formuliše sledeću misao. Primer za ovo je jedan naš poznati vidovnjak kome u televizijskim kontakt-emisijama svaka treća ili četvrta rečenica glasi „*Da li me čujete?*“

Najbolje je ako razgovor započne što neodređenije, tako da dozvoli klijentu da sam odabere temu, uz istovremeni utisak da je „pogađanje“ već počelo. Recimo: „*Osećam da je neki od predmeta u ovoj sobi pokrenuo nešto važno u vama*“. Ovo nije pitanje, ali će klijent ipak požuriti da sam kaže šta je to (a nešto bi moralo biti, zar ne?) i često se neće ni sećati da je išta rekao, tim pre

što je na početku seanse obično zbunjen i pomalo uplašen. A ako se baš ukaže potreba, može se ista rečenica posmatrati i na drugi način - nije rečeno da je *baš u tom trenutku* pokrenuo, moglo je to da se dogodi i u prošlosti.

Ili, razgovor može da započne time što će manipulator reći da ima osećaj da se nešto dogodilo *polovinom prošle godine* (što može da bude sredina, ali i prva ili druga polovina), na šta klijent odgovara pozitivno ili negativno, ali je manipulator spreman na svaku varijantu. Godina je duga i u njoj se događa mnogo važnih i nevažnih stvari; na primer, klijent je rekao da je prošle godine imao saobraćajnu nesreću, a manipulator odgovara: „*Da, sasvim jasno vidim. Užasno, užasno*“, ili bilo šta što ostavlja lažan utisak da je njegovo pominjanje prošle godine imalo sasvim precizan povod.

A pošto treba samo pričati i pričati, on će onda reći: „*Ali grešite što krivite sebe za nesreću; ne vidim tu ni mrvicu vaše krivice*“. Ako situacija krene neželjenim tokom, recimo klijent odgovori da on uopšte nije vozio kola nego njegov brat, teza o krivici klijenta je već izgovorena i ona se mora po svaku cenu podržati: „*Vidim ja to sasvim dobro, ali setite se šta ste pričali pre nesreće*“. To je već lep teren za dobijanje poena - mora biti da su nešto pričali, ma kako dugo pre događaja, a to je moglo ili da uznemiri vozača ili da mu odvuče pažnju, a ako ne, onda će se već naći način da se nesrećnom klijentu oteža savest, samo da se podrži teza o vidovitosti.

Čak i ako je klijent uporan pri stavu da ništa nisu razgovarali, manipulator će reći da nešto snažno oseća, nešto što je potisnuto duboko u srcu - pa ljudi u šoku zaboravljaju šta se događalo neposredno pre nesreće, zar ne? Ali najvažnije je neprestano pričati, jer se samo tako ostavlja utisak:

„*Da, jasno vidim da ste to potisli u sećanju, nešto vam ne dozvoljava da to izađe napolje iz vas. Nešto bolno. Nešto u glavi... (lov: možda je povredio glavu u nesreći, ili u glavi čuva sećanje na nešto što ima veze sa nesrećom?) ili u ruci... (reaguje li na ruku? Možda je držao nešto u ruci u trenutku nesreće? Ili su postojala neka nerešena materijalna pitanja sa bratom?) osećam da je sad u srcu*“ (lov se nastavlja: srce je tradicionalni centar emocija). Ako sve ovo i ne pruži rezultate, što je malo verovatno, manipulator može da ostane pri stavu da je nešto „*video*“, ali da je klijent to potisnuo duboko u podsvest. Ipak, mi ovde dajemo primer najnepovoljnijeg slučaja, a skoro je sigurno da će klijent saradivati i da će se pronaći nešto. A onda će manipulator reći: „*Da, sad vidim sasvim jasno. Naravno, zašto mi niste sami to rekli? Pa znate da od mene ne možete ništa da sakrijete!*“

Klijent će, naravno, biti toliko zbunjen da neće ni biti svestan toga da mu, zapravo, *jeste sam* rekao! Zato će kasnije svima pričati kako je manipulator sve pogodio - video je više čak i od njega samog. Verovatno je da će iz

priče ispustiti detalje koji precizno opisuju šta je ko rekao, uostalom, ko bi se toga i sećao? Najvažnije je da je teza o vidovitosti dokazana - kako bi inače sve to znao? I *za nesreću, i da je brat vozio*, pa čak i *šta su pričali pre nesreće!*

Li Erl (Lee Earle) je podelio vidovnjake na one *sa otvorenim* i one *sa zatvorenim očima*. Prvi su svesni tehnika i psiholoških mehanizama koje koriste u manipulisanju svojim klijentima, a drugi ih koriste nesvesno. Ipak, obe kategorije su uverene da zaista poseduju natprirodne moći. Ovo je važan preduslov, jer su poverenje i sigurnost koje osećaju i šire oko sebe neophodni za uspeh. Dobar vidovnjak u svakom trenutku je dominantan i siguran u sebe, a poželjno je čak da bude prepotentan i spreman da ignoriše svačije mišljenje i stav, osim svog. Ovakva agresivnost pružiće mu mogućnost da se odbrani od svog najvećeg neprijatelja, sumnje. Zato uspešni vidovnjaci nastupaju sa stavom: „*Ja znam da mogu da pročitam tvoj karakter i tvoju sudbinu, a ti ako hoćeš veruj, a ako nećeš to je tvoj problem*”.

Treba reći da je ovakva manipulacija razgovorom prava umetnost i pogrešno je uverenje da bi to mogao svako da izvede. U rukama talentovanog „vidovnjaka” sve nabrojane tehnike, ma kako jednostavne bile, mogu da ostvare zastrašujući efekat. Isto tako bismo mogli reći da je jednostavan i slikarski pribor (četkica i boje), pa će ipak u rukama umetnika on pred našim očima stvoriti delo vredno divljenja. Stvar talenta.

Barnumov (ili Forerov) efekat

Evo primera. Ja vas, recimo, nikad nisam sreo, ali ipak znam sve o vama. Ne verujete? Hajde da vidimo da li sam u pravu:

U vašoj sudbini zapisano je da ćete tačno u ovom trenutku imati ispred sebe knjigu „Da li postoje stvari koje ne postoje” otvorenu na 250. stranici i da ćete je čitati...

Naravno, bila je to šala, dobra za razbijanje treme pred ovako važan trenutak. A sad ozbiljno:

Vi često pokušavate da na okolinu ostavite utisak da ste čvrsti i postojani, ali ste u stvari emotivna i ranjiva osoba. Ponekad ste vedri, komunikativni i društveni, a umete i da se povlačite u sebe i tada osobama koje vas vole postaje teško da dopru do vaših misli. Volite promene i dinamiku, i sputavanje slobode može da vas odvede u nezadovoljstvo, pa čak i u melanholiju i depresiju. Dobro znate da ste osoba koja ima svoj stav i ne prihvatate tuđa mišljenja izrečena proizvoljno

i bez čvrstog dokaza. Vi imate beskrajnu sposobnost da razumete ljude koji vas okružuju i koje volite. Takođe imate snažan osećaj za pravедnost i iznad svega vam je najteže da prihvatite ljudsku pohlepu i nedostatak osećaja za druge.

U ljubavnom životu imali ste manjih problema. Ipak, i pored nekih slabosti, snaga vaše ličnosti učinila je da sa tim uspešno izlazite na kraj. Često umete da prema sebi zauzmete kritički stav, čak i više nego što je to potrebno. Razlog je uglavnom taj što imate jaku potrebu da vas ljudi prihvataju i vole, pa postajete prestrogi kad sudite o sebi.

Svesni ste da krijete značajne potencijale, koje zbog svoje nesigurnosti i povučенosti ipak niste realizovali u potpunosti. Uskoro ćete naučiti kako da svoje sposobnosti dovedete do punog izražaja.

Koliko biste platili za ovakvu stručnu analizu vaše ličnosti? Primate je kao poklon - dovoljno će biti i to što ste kupili ovu knjigu.

Ovakav „profil ličnosti“ zapravo je rezultat primene niza šablonskih tehnika poznatih kao *Barnumov efekat*. Ovaj fenomen prvi je objasnio psiholog *Pol Mil (Paul Meehl)*, ali mu je naziv dao po *Finasu Barnumu (Phineas T. Barnum)*, vlasniku poznatog cirkusa „*Barnum*“, koji ga je koristio u svojim tačkama prepunim demonstracija „vidovitosti“ i pogađanja detalja o dobrovoljcima koji su izlazili na scenu. Njegov omiljeni slogan glasilo je „*od svega po malo za svakoga*“.

Ključ Barnumovog uspeha jeste u tome što su njegove tvrdnje *uopštene* i mogle bi da važe za skoro svakoga, mada na prvi pogled izgleda da su specifične i jedinstvene. Recimo „*vi volite dinamiku i ponekad biste želeli da promenite nešto u životu*“. Osim toga, poželjno je da izjave budu *dvoznačne*, kao što je „*po prirodi ste optimista i vedrog ste duha, ali ste ponekad skloni depresiji i povlačenju u sebe*“. Zatim, treba se koncentrisati na *problematiku grupe kojoj sagovornik pripada*, na primer „*vi smatrate da studiranje i polaganje ispita ponekad može da bude veoma naporno*“. Poslednje, mada ne i najmanje važno, je *laskanje*: „*vi ste osoba snažnog duha i omiljeni ste u svojoj sredini*“.

Barnumov efekat je vrlo detaljno ispitivao psiholog *Bertram Forer (Bertram Forer)*, tako da se danas za isti fenomen često koristi i naziv *Forerov efekat*, mada je on sam koristio izraz *zabluda subjektivne potvrde*. U njegovim studijama iz 1949. godine bile su angažovane velike grupe ispitanika. Za jednostavnije eksperimente najpre je svim učesnicima podeljen upitnik i rečeno im je da će rezultate analize dobiti čim rezultati budu obrađeni. Onda je, bez obzira na analizu odgovora (koja možda nije ni rađena), svima podeljen jedan isti profil ličnosti (kojim smo se delimično upravo poslužili u „ana-

lizi" vaše ličnosti). Od njih je zatraženo da ocene (od 1 do 5) njegovu tačnost, i rezultat se obično kretao oko 4,3. I u kasnijim sličnim eksperimentima, izvođenim na studijama psihologije po raznim svetskim univerzitetima, rezultat je retko padao ispod 4,2. Forer je izvodio i proširene eksperimente u kojima su učesnicima podeljeni upitnici sa dva profila ličnosti: jedan pravi, koji je za svakoga ponaosob sačinjen na osnovu njegovih odgovora, a drugi (lažni) bio je opet za sve isti. Upitani koji od ova dva profila tačnije opisuje njihove karakteristične osobine, u proseku se oko 60% učesnika opredeljivalo za lažni.

Slične eksperimente izvodili su *Dickson i Kelly*, sa varijacijama u karakteru tvrdnji kako bi se eksperimentalno izmerila „specifična težina“ svake od njih. Oni su ustanovili da prihvaćenost testa značajno raste ako je u njemu posebno podvučeno „*za vas*“. Zatim, pozitivne osobine radije se prihvataju nego negativne, što se i očekuje, ali je utvrđeno da bi zbog očuvanja poverenja u test trebalo da se nađe poneka oprezno dozirana i blaga negativna osobina. Pri tom su ispitanici pozitivne tvrdnje (laskanja) uglavnom svrstavali u osobine koje odlikuju samo njih, a negativne su karakterisali kao zajedničke za sve ljude. Utvrđeno je, takođe, da se negativne osobine lakše prihvataju ako takva kritika potiče od ljudi iz višeg društvenog sloja. Takođe je utvrđeno da ljudi rado sebi pripisuju neke osobine za koje se to na prvi pogled ne bi očekivalo: *neurotični ste, imate preteranu potrebu za potvrdivanjem ili autoritarni ste i tražite apsolutnu poslušnost*.

Razumevanje Barnumovog efekta može da pomogne u objašnjavanju zašto tako veliki broj ljudi veruje da razne pseudonauke „rade“: astrologija, numerologija, bioritam, hiromantija, grafologija i tako dalje.

Svaka tehnika i rekvizit kojima se stručnjaci u ovim delatnostima služe ima višestruku namenu. Oni, pre svega, uveravaju klijenta da se rezultat odnosi samo na njih, jer je specifičan i polazni podatak - datum rođenja, linije na dlanu, šare taloga kafe ili raspored karata u špilu. „*Evo vidite, a sami ste mešali karte*“ - reći će vam čitač Tarot karata dok vam pokazuje kombinaciju koja nesumnjivo pokazuje da vam neko „radi o glavi“ i da bi dobro bilo kad biste mu dali ekstra honorar da vas oslobodi od uroka. Ako još uvek sumnjate, „dotući“ će vas omiljenim argumentom „*ako ja lažem - karte ne lažu!*“

Svakome od nas lakše je ako pri teatralnom nastupu može da se posluži nekim rekvizitom. Zato se, recimo, budućim glumcima na prvoj godini studija dozvoljava da na sceni imaju nešto u rukama - olovku, knjigu, bilo šta, ali im se kasnije ta olakšica ukida, što oni doživljavaju kao „bacanje neplivača u vodu“. Isto se odnosi i na vidovnjake; oni će biti uverljiviji i ima će sigurniji nastup ako u rukama drže nešto. Osim toga, kad negde pogreše, radije će za to okriviti rekvizit nego da dovedu u pitanje svoje sposobnosti.

Još jedna prednost ovih rekvizita je što samom manipulatoru služe kao generator slučajnosti, jer bi malo ko bio sposoban da bez gledanja u neki izvor informacija izmišlja puno raskošnih detalja, ne koristeći pritom ništa osim svoje mašte. Zbog svega ovoga treba ceniti onaj mali broj „vidovnjaka“ koji su u stanju da svoj posao uverljivo odrade sa zatvorenim očima i bez ikakvih rekvizita - ne zato što su podaci koji se od njih dobijaju upotrebljivi, nego stoga što je takva moć imaginacije retkost i pravo je zadovoljstvo posmatrati je.

Postanite i vi vidovnjak

Da li ste poželeti da u društvu stvorite utisak da ste i sami vidoviti? *Tom Napier* (*Tom Napier*) je načinio listu od 13 saveta onima koji žele da savladaju ovu tehniku:

1. Zapamtite da je verovanje osnovni uslov za vidovnjaštvo. Ako izgledate i nastupate kao da i sami verujete u to što radite, moći ćete da „prodate“ čak i loše čitanje sudbine mnogim klijentima. Jedina opasnost ovakve uloge je u tome što biste, možda, i sami mogli da poverujete da ste vidoviti!

2. Koristite rezultate statističkih istraživanja, anketa i analiza. Ovo vam može pružiti dosta informacija o tome u šta razne kategorije ljudi veruju, čime se bave, čemu streme, o čemu brinu i tako dalje. Na primer, ako dovoljno znate o klijentovom poreklu, nivou obrazovanja i zanimanju, kao i o religiji njegovih roditelja, vi već imate dovoljno podataka koji će vam pomoći da prognozirate njegove želje i stavove.

3. Pripremite teren za nastup. Ne dovodite u pitanje svoj talenat time što ćete se otvoreno razmetati njime; dozvolite da sam klijent poveruje u vašu vidovitost. Budite hladnokrvni, jer ga ne izazivate na duel; vi, uostalom, znate da možete da čitate njegovu sudbinu, bez obzira da li on u to veruje ili ne.

4. Osigurajte unapred klijentovu saradnju. Imajte u vidu da uspeh vašeg nastupa zavisi od saradnje subjekta isto koliko i od vašeg truda (na kraju krajeva, vi već imate za sobom uspešnu karijeru vidovnjaka - ne sedite vi na optuženičkoj klupi nego klijent). Neka on shvati da zbog jezičkih ograničenja i teškoća u sporazumevanju nećete moći uvek da izrazite ono što biste hteli, i da će u takvim slučajevima morati da vas dopuni. Tako ćete jednim udarcem ubiti dve muve: prvo, imaćete alibi za slučaj da vaša vidovitost omane, jer će krivica za to biti pripisana klijentu, a drugo, on će sam konkretizovati vaše uopštene izjave i prilagoditi ih svom slučaju. Kasnije će on u svom sećanju imati mnogo više vaših „pogodaka“ nego što ih je zaista bilo.

5. Koristite šarene laže kao što su Tarot karte, kristalna kugla i slično. Ovo će vam doneti dvostruku korist: prvo, stvorićete dobru atmosferu, a drugo, još važnije, daće vam vremena da formulišete sledeće pitanje ili tvrdnju.

6. Neka je uvek spremna lista fraza i jezičkih poštapalica. Tokom seanse pristojna količina fraza daće lepšu formu vašim tvrdnjama i omogućiti da nečim popunite vreme dok smišljate neku određeniju tvrdnju. Na samom početku seanse biće to čak neophodno. U priručnicima i udžbenicima za čitanje sudbine iz dlana i za slične tehnike naći ćete dosta ovih fraza.

7. Držite oči širom otvorene! Neka su vam i druga čula spremna. Pažljivo posmatrajte klijentove reakcije na sve što kažete - ubrzo ćete tačno znati kad ste pogodili u centar!

8. Koristite tehniku lova na detalje. To je pomoćno sredstvo kojim ćete navesti klijenta da priča o sebi. Preformulišete nekako to što vam je rekao i vratite mu istu informaciju. Proturanjem pitanja prurušenog u frazu takođe prisiljavate klijenta da pretraži svoje sećanje ne bi li pronašao neki podatak koji će vam biti od koristi.

9. Naučite da slušate. Tokom seanse klijent će osećati potrebu da priča o sebi. Dobar vidovnjak to će mu dozvoliti. (Tokom jedne seanse posmatrao sam klijentkinju koja je provela bar tri četvrtine vremena pričajući; kad smo kasnije razgovarali o tome, ona je tvrdila da nije izgovorila *ni jednu jedinu reč*. Ona je, zapravo, platila vidovnjaku da joj ponovi ono što mu je sama rekla.)

10. Dajte dramatičan ton seansi. Snažno izgovarajte ono malo informacija koje imate i slobodno podižite glas s vremena na vreme. Bogato ukasite rečima svako otkriće koje naćinite. Ne ustručavajte se da budete teatralni.

11. Uvek ostavite utisak da znate mnogo više nego što ste rekli. Uspešan vidovnjak, kao i uspešan porodićni lekar, uvek stvara utisak da zna još toga što nije rekao. Kad jednom uverite klijenta da znate jedan podatak koji, po njegovom mišljenju, nikako niste mogli znati, on će misliti da za vas više nema tajni! Tada će vam se klijent predati i imaćete njegovo neogranićeno poverenje.

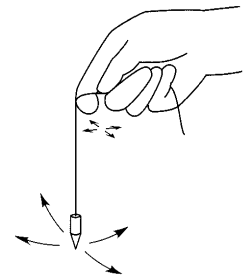
12. Nemojte se ustručavati da iskoristite svaku mogućnost za laskanje klijentu. Ćak i ako se klijent pobuni protiv ovoga, neće vam uzeti za zlo. Recite mu: „*Uvek ste sumnjićavi kad neko pomene neku vašu vrlinu. To je zato što ne oćekujete da će neko reći nešto dobro o vama a da za to nema poseban razlog.*”

13. Držite se zlatnog pravila: uvek recite klijentu ono što želi da ćuje!

Rašljari

Neki ljudi tvrde da uz pomoć posebnog rekvizita (*visak, štap, rašlje*) mogu da otkriju prisustvo podzemnih vodotokova. O ovoj veštini, koja se naziva *rabdomantija*, najstariji pisani trag datira iz 1556. godine (pronađen je u Nemačkoj), ali se pretpostavlja da su se ljudi prilikom traženja vode služili rašljama još pre više od hiljadu godina. Zanimljiv je podatak da spisi o najstarijem poznatom eksperimentu kojim je trebalo proveriti mogućnost pronalazjenja vode rašljama, datira iz 1641. godine!

U novije vreme cilj rašljarenja je proširen, pa se sada na taj način traži sve: nafta, ruda, zakopano blago, arheološka nalazišta, vodovodne cevi, električni provodnici i izgubljeni predmeti i osobe. Često se princip rada ove alatke objašnjava time što podzemni vodotokovi stvaraju električno i magnetno polje koje je nekim čudom usmereno vertikalno u vis (mada se to ne uklapa ni u jedno naučno objašnjenje), pa ga rašljari svojim rekvizitom lako otkriva. Osim toga, tvrdi se da su ova polja štetna i da izazivaju razne bolesti, uključujući i najteže. Tako su rašljari ušli i u naše domove gde nam daju savete kako da razmestimo nameštaj, posebno krevete na kojima spavamo, ne bismo li sačuvali svoje zdravlje. Ovde je došlo i do male terminološke korekcije - pošto je reč zračenje (verovatno zbog jonizujućeg zračenja, naročito posle černobiljske katastrofe i otkrivanja rupe u ozonskom omotaču) izašla na rđav glas, to je iskorišćeno da se *elektromagnetno polje* preimenuje u *podzemno zračenje*. Spojene, ove dve reči, od kojih je svaka podjednako zlokobna, deluju još strašnije. Tako nam sada isti zraci koje emituje izvorska voda ne smetaju dok je pijemo, ali nam itekako škode dok ona teče ispod zemlje.

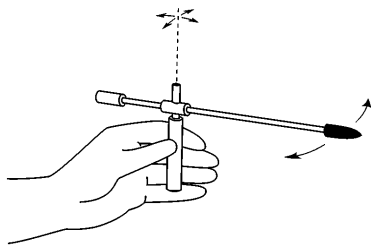
Slika 1

Za pretraživanje manjih površina kao što su stambene ili poslovne prostorije, češće se koristi visak jer je on manji i može da posluži za preciznije „kartografisanje“ podzemnih zračenja. Zanimljivo je gledati sa kolikim poverenjem i odgovornošću klijenti poštuju savete, premeštajući stolice i krevete, samo da bi izbegli štetne zrake.

Stiče se utisak da su rašljari veoma precizni u lociranju kritičnih mesta i da, ako je neko u kući bolestan, lako pronalaze lokacije koje ukazuju da je bolest nastala zbog zračenja. Ako nekoga, recimo, muči glavobolja, sasvim sigurno će se pokazati da su zraci najjači u vrhu njegovog kreveta, ali *samo ako* je rašljaru rečena dijagnoza pre nego što je započeo „skeniranje“ sobe.

Treba reći da se rašljarenje ne zasniva ni na jednom poznatom naučnom principu ili prirodnoj sili, a propustilo je i šansu da se eksperimentalno dokaže, o čemu će uskoro biti reći. Treba ga zato shvatiti kao *okultnu delatnost* ili ga svrstati u *tvrdnje o paranormalnim sposobnostima*. To važi ako rašljarstvo posmatramo kroz uobičajeno pseudonaučno objašnjenje sa

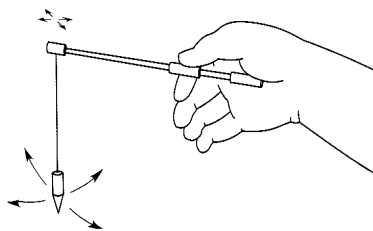
„elektromagnetnim poljem“, ali isto tako i za ezoteričnu varijantu po kojoj mi živimo u dva paralelna sveta: *materijalnom* i *duhovnom*. Ovaj drugi će ponekad moći da zatrese rekvizit kojim se rašljar služi, tek da bi nam dojavio neku informaciju iz „onog“ sveta. Takvo tumačenje je podloga verovanju da je moguće i daljinsko rašljarenje, kada se viskom „skenira“ mapa neke oblasti i tako se na njoj locira voda, nafta, nestala deca, zakopano blago ili već šta se traži. Zapravo, rašljaru je mnogo lakše da u raspravi odbrani ezoteričnu varijantu nego pseudonaučnu, jer će u najgorem (za njega) slučaju duel da se završi remijem: niko neće moći da dokaže svoju tvrdnju.

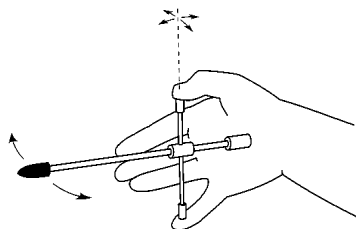
Slika 3

pa je ta intervencija neprimetna ne samo za posmatrača nego često i za samog rašljara. Kod viska (slika 1 i 2) to je mikronsko ljuljanje tačke oslonca užeta, sinhrono sa ljuljanjem viska, tako da se zbog rezonancije ovi pokreti višestruko umnožavaju i prenose na samo klatno. Efekat pojačavanja oscilacija rezonancijom može da bude veoma jak, zbog čega je, recimo, vojnicima zabranjeno da marširaju preko mosta jer bi strojevim korakom mogli da ga sruše ako bi se učestanost njegovog vibriranja poklopila sa ritmom koraka.

Drugi tip alatke (slike 3, 4 i 5) koristi pokazivač koji se na dugačkoj osovini slobodno obrće oko vertikalne ose. Tačnije je reći oko *skoro* vertikalne ose, jer će rašljar malom promenom ugla moći da usmeri pokazivač (zapravo teg, čije je težište van

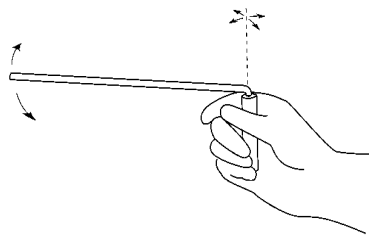

Slika 2

Slika 4

ose obrtanja) na željenu stranu. Kod nas je u upotrebi malo pojednostavljena alatka, koja se pravi od kratke metalne cevi i od šipke savijene u obliku slova L (slika 5). Način korišćenja je isti, mada neki rašljari drže u obe ruke po jedan ovakav pokazivač pa kad se šipke, recimo, zakrenu jedna ka drugoj i ukrste, to je znak da su „napipali” to što traže.

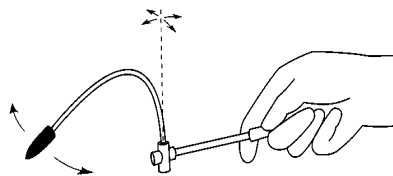

Slika 5

Jedna zanimljiva i duhovita varijanta iste alatke (slika 6) nema obrtnu osovinu nego je napravljena od čvrstog držača koji nosi elastični gumeni štap. Na vrhu je teg čija je težina tako odmerena da je gumeni štap samo delimično savijen, pa je moguće veoma malom promenom ugla nosača postići veliko zakretanje tega.

Najstarija varijanta, za koju se pretpostavlja da je u upotrebi preko hiljadu godina, prikazana je na slici 7. To je obična grana koja se simetrično račva, a u luksuznoj varijanti koriste se elastične rašlje od čelika ili fibera. Malim uvrtnjem štapova koji se drže u rukama moguće je приметно pomerati vrh gore-dole. Ovde je od važnosti pravilno držanje krajeva rekvizita, jer ako bi se oni držali punom šakom tako da ih prsti potpuno obuhvate sve do dlana, bilo bi nemoguće obrtati ih neprimetno bez pokretanja celih dlanova. Zato su rašljari propisali da se alatka pravilno drži tako što su zglobovi u korenu prstiju ispravljani, a štap je udaljen od sredine dlana. Tako je moguće uvrtnuti štapove samo savijanjem prstiju bez pokretanja dlanova, što je za posmatrača praktično nevidljivo, a od strane rašljara može da bude čak i nesvesno izvedeno.

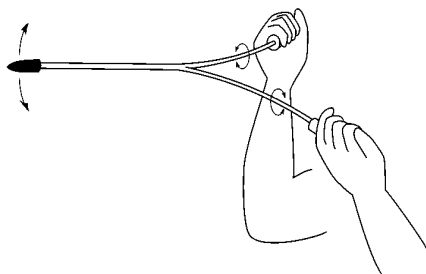
Ovo je samo grubi pregled najčešće korišćenih rekvizita, ali je lista zapravo mnogo duža. U raznim krajevima sveta videćemo da se rašljari služe alatkama napravljenim od čeličnih opruga, žica, kalemova, loptica, magnetna, konaca, tegova, obrtnih i kliznih ležišta i ko zna čega još. Varijacija ima mnogo, ali je kod svih sačuvana glavna osobina: ceo sklop (ili bar jedan njegov deo) u nestabilnom je stanju, pa je potrebna mala sila da se ova labilna ravnoteža naruši i da masa počne da se klati, savija, ljulja, trese, vibrira, ne bi li nam saopštila da se baš tu nalazi ono što tražimo.

Slika 6

Nauka sa najviše teorija

Čak i letimičan pogled na stručnu dokumentaciju kojom se služe rašljari otkriva jednu slabu tačku koja bi mogla ozbiljno da ugrozi poverenje u tu „nauku“. To je veliko neslaganje koje rašljari pokazuju pri iznošenju svojih tvrdnji i pravila zanata. Neki, recimo, tvrde da đonovi cipela *moraju* da budu od gume ili nekog drugog materijala koji je dobar električni izolator, a neki da takav materijal umanjuje efekat i da ga *ne treba* koristiti. Neki smatraju da dobar visak ima *uže od pamučnih niti*, neki da je bolje *svileno* uže, kod nekih uže mora da bude dobar *izolator* (po mogućstvu sintetičko), a kod nekih *metalni lančić*. Neki koriste po dve alatke sa šipkama u obliku slova L (sa slike 5) tako što ih drže paralelno pa se one međusobno *ukrste* kad ih traženi predmet „ozrači“, a kod nekih se one u istoj situaciji *udalje* jedna od druge. Neki traže samo *vodu*, neki samo *tekuću vodu ali ne onu u cevima*, neki mogu da nađu *samo cevi*, a neki istom alatkom traže sve što želite. Neki tvrde da preciznu detekciju ometa *magnetno polje Zemlje*, neki da su glavni krivci *električni provodnici*, neki da su to *meteoriti* u Zemljinj kori, *metalne gromade* ili duboke *podzemne reke*.

Slika 7

Neslaganja su ne samo po pitanju prakse, već i teorije. Tako ćete pronaći tumačenje da se rašljarstvo zasniva na naučnim principima, ali i da je to dar od Boga, ili prosto veština koja se uči. Svaka od ovih teorija ima po dve grupe zagovornika: jedni tvrde da se svi ljudi rađaju sa tim talentom (ili da svi mogu da nauče veštinu) a drugi da postoje neki koji su prosto „odabrani“ i da ostalima to nikada neće poći za rukom.

Ipak, postoje tri stvari koje su, po tvrdnji *Džejmsa Rendija*, svim rašljarima zajedničke. Prva je njihova tvrdnja da su u 100% (ili bar skoro toliko) slučajeva uspešni, a druga da oni po svoj prilici čine najpošteniju grupaciju od svih koji za sebe tvrde da imaju natprirodne sposobnosti. Rendi je, posle velikog broja testiranih rašljara u raznim krajevima sveta (jer njegova fondacija već godinama nudi nagradu od milion dolara prvome koji demonstrira bilo koju paranormalnu sposobnost), izjavio sledeće: „*Nijedna grupa kandidata nije ni blizu rašljarima po poštenju. To su ljudi koji su iskreni, otvoreni i kad nekoga varaju oni najpre varaju sami sebe. Samo na dva mesta, u Australiji i u Engleskoj, primetio sam nameru rašljara da osvoje nagradu podvalom.*“

Treća zajednička stvar je da svi, bez izuzetka, padaju na objektivnim testovima, sprovedenim u kontrolisanim uslovima. Ovome ćemo posvetiti malo više prostora, jer je od svih naučnih, pseudonaučnih i okultnih objašnjenja za nas važnije jedno prosto praktično pitanje, a to je...

Da li rašljarstvo „radi“?

Mnoge tvrdnje koje na ovo pitanje odgovaraju pozitivno, baziraju se na anegdotama ispričanim od samog rašljaru ili njihovog klijenta. Argument koji oni nude je očigledan: rašljari su u stanju da pronađu ono što traže i to su dokazali bezbroj puta. Zar to nije dovoljno?

Naravno, biće dovoljno ako se uverimo da je zaista tako. Ipak, ne dovodeći u pitanje iskrenost ovakvih svedočenja, pokušaćemo da vidimo kolika je mogućnost da se i oni sami nađu u zabludi.

Kopanje bunara je težak posao, pa zato niko ko se upušta u tu avanturu neće da se opredeli za mesto pre nego što konsultuje lokalnog rašljaru. Nema sumnje da je on uspešan jer o tome postoje brojne legende, ali geolozi tvrde da je, bar u oblastima u kojima je podzemna voda uopšte moguća (što iskusan čovek može da utvrdi na osnovu sastava terena i vegetacije), nju moguće naći na oko 80% ukupne površine terena, i to ne dublje nego što se uobičajeno vrši kopanje. Po tome sudeći, lakše je pronaći vodu nego je ne pronaći, pa je zato Džejms Rendi u pomenutim testovima tražio od rašljaru da utvrde gde *nema* vode, umesto gde je *ima*. Uzgred, od velikog broja rašljaru koji su konkurisali (i sa kojima je postigao sporazum da je, da bi se rezultat smatrao uspešnim, potrebno ostvariti bar 80% pogodaka) niko se nije ni približio tome da osvoji nagradu. Rendi je na ovo izjavio: „*Poražavajuća je činjenica da rašljari u nalaženju vode nisu ništa bolji od bilo koga drugog. Iskopajte bunar na bilo kom mestu na kome je podzemna voda geološki moguća, i vi ćete je verovatno naći.*”

Nemci su imali drugačiji pristup naučnom ispitivanju i proveri tvrdnje da je rašljarenjem moguće pronaći vodu. Vlada je 1986. godine odobrila trošak od 400 000 nemačkih maraka *Univerzitetu za fiziku iz Minhena* u cilju sprovođenja opsežnog eksperimenta kojim bi se proverila tvrdnja rašljaru da mogu da detektuju i pronađu podzemnu vodu. Eksperiment je pažljivo isplaniran, obuhvatio je preko 500 rašljaru i izvedeno je nekoliko hiljada pojedinačnih testova.

S obzirom na to da je u Nemačkoj rašljarstvo veoma dobro primljeno u narodu i da se njime bavi preko 10 000 profesionalaca i amatera, eksperiment je izveden u pozitivnoj atmosferi u kojoj je veliki broj organizatora očekivao

da će rezultati biti afirmativni za rašljare. Čak su im i stručni organizatori sa Univerziteta za fiziku bili naklonjeni jer je i među njima postojalo pozitivno uverenje, pa je tako otpala mogućnost da se u slučaju neuspeha upotrebi uobičajeni izgovor da je stručno osoblje svojim skepticizmom zračilo „negativnu energiju“.

Test je obavljen u jednom velikom ambaru blizu Minhena u kome je postavljena staza dužine 10 metara, gde je mogao da se kreće mali vagon sa rezervoarom za vodu, pumpom i cevi na vrhu kroz koju je voda tekla. Ovde su se organizatori opredelili za vodu koja cirkuliše, jer je veliki broj rašljara izjavio da je kretanje vode neophodan uslov za detekciju. Po gornjem spratu ambara kretali su se rašljari i pokušavali da instrumentom po svom izboru utvrde na kom se mestu na 10-metarskoj stazi ispod njih nalazi vagon sa tekućom vodom. O poziciji vagona za svaki pojedinačni test odlučivao je kompjuter sa svojim generatorom pseudoslučajnih brojeva.

Tokom pripreme eksperimenta doveden je profesionalni mađioničar koji je izvršio detaljnu inspekciju celog ambara ne bi li otkrio mogućnost varanja ili bilo kakvog neželjenog spoljnog uticaja na rezultat testa. Propisana procedura je zahtevala da nijedna od osoba na gornjem spratu ambara (uključujući i evidentičare i kontrolore) ne zna gde se nalazi vagon, čak ni posle svakog od pojedinačnih testova. Tako, sve do kraja eksperimenta niko nije imao povratnu informaciju.

Na početku svog nastupa svaki učesnik mogao je da „premeri teren“ svojom alatkom bez vagona sa vodom, kako bi utvrdio da li duž staze postoji neki ometajući signal (podzemno zračenje?) koji bi otežao merenje. Većina rašljara je locirala po 2 ili 3 takve tačke, pa je organizator obećao da tokom testa za tog učesnika vagon neće parkirati u blizini tih mesta. Pri tome ne samo da su razni učesnici locirali različite tačke, nego se njihova pozicija svakog dana menjala jer je svaki učesnik nastupao u više dana.

U prvom krugu testirani su svi prijavljeni kandidati sa nekoliko hiljada pojedinačnih pokušaja, posle čega je u uži izbor ušlo 43 sa najboljim rezultatima. Ovaj preliminarni test imao je zadatak ne samo da iz daljeg testiranja isključi one koji nisu imali ni po čemu zanimljive rezultate (kakvih je bilo preko 90%), nego da ispita još jedan aspekt eksperimenta, a to je kako različiti parametri (osobine tečnosti, brzina protoka itd.) utiču na uspeh detekcije. Tako je ponekad u cevi bila čista a ponekad slana voda, pa je ponekad cev bila i prazna. Nekad je protok bio laminaran (bez komešanja tečnosti), a nekad turbulentan; nekad je voda bila zaprljana peskom, nekad šljunkom, i tako dalje. Isti ti parametri u drugom krugu testa za svakog kandidata bili su prilagođeni onako kako je on u prvom krugu ostvario najbolji rezultat.

Ako bi rašljaraš osetio da mu nešto ometa koncentraciju tokom testa, mogao je da zatraži pauzu ili da prekine eksperiment za taj dan, što se često događalo. Može se, dakle, reći da je učinjeno mnogo da bi eksperiment bio objektivn: kandidati su imali sve tražene uslove, protokol je bio „dvostruko slep“ (ni kandidati ni evidentirači na spratu nisu znali rezultat), nije bilo povratne informacije sve do kraja testa, kompjutersko pozicioniranje vagona bilo je nasumično i nepredvidljivo, testiranje svakog rašljara bilo je ponavljano u više dana, a sam program bio je prilično opširan (sa ukupno 843 testa u drugom krugu), tako da bi rezultat morao da pokaže da li rašljari zaista imaju sposobnosti koje im skeptici osporavaju.

Samo drugi krug eksperimenta, u kome je svaki od 43 kandidata mogao da napravi između 5 i 15 pokušaja, trajao je duže od dve godine i tek po završetku rezultati su sređeni i sistematizovani. Njihovo tumačenje bilo je ipak složenije nego što to izgleda na prvi pogled, a i pojavila su se neslaganja oko toga na koji način treba tumačiti neka suštinski važna pitanja. Zato će biti najbolje da svako sam pogleda rezultate i donese sud.

Interpretacija rezultata

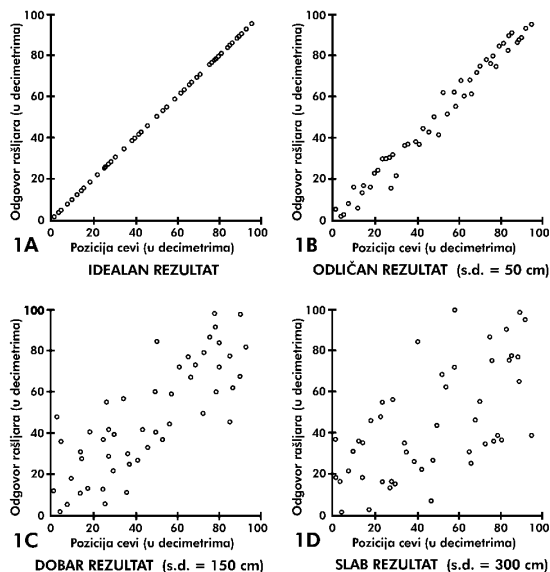
U prvom zvaničnom izveštaju koji je 1990. godine podnela ovlašćena agencija (*Wagner, Betz und Koenig*), istraživači su najpre zaključili da najveći broj rašljara nije pokazao zadovoljavajuće rezultate u eksperimentu. Ipak, izveštaj je tako sročn da bi njegov nalaz mogao i da potvrdi tezu o uspešnosti jednog broja rašljara. Ovo je prevod jednog dela izveštaja:

Nekoliko rašljara je u određenim testovima pokazalo neočekivano uspešan rezultat, što bi teško moglo (ako bi uopšte moglo) da se objasni kao slučajnost... teza o postojanju rašljarskog fenomena može se smatrati empirijski dokazanom...

Rašljarska udruženja po svetu imala su razloga da slave. Njihova stručna štampa odmah je prenela ovaj nalaz, jer im je to bila prva naučna potvrda sposobnosti i sada su konačno zapušena usta svima koji su im stajali na putu.

Nekoliko naučnih institucija u svetu zatražilo je (i dobilo) kopije zapisnika sa testa, ali niko nije mogao da na osnovu svojih statističkih analiza dobije ni nagoveštaj zaključka da se „teza o postojanju rašljarskog fenomena može smatrati empirijski dokazanom“. Neki naučnici pokušali su da uspostave kontakt sa agencijom *Wagner, Betz und Koenig*, ali je profesor Betz, koji je nastupao kao portparol agencije, bio spreman samo na javnu prepisku preko štampe. Njegovi javni odgovori, u polemici koja je inače normalna u naučnom svetu svaki put kad se pojavi neslaganje, bili su takvi da je to

uveseljavalu čitaoce koji su prisustvovali malom naučnom skandalu, pa su se protivnici malo po malo isključivali iz ovakve polemike. Ali, kao što to uvek biva, našao se neko ko je bio spreman da tera stvar do kraja. Bio je to *Džim Inrajt* (*Jim Enright*), profesor bihejviorističke psihologije Instituta za okeanografiju na Univerzitetu iz Kalifornije.

Slika 1: primeri rezultata

sa vodom na 10-metarskoj stazi, a na vertikalnu osu poziciju koju je detektovao rašljara. Ako bi pogodio tačnu poziciju cevi, koordinate tačke bile bi podjednake za obe ose, i tačka je morala da se nalazi na dijagonali između donjeg levog i gornjeg desnog ugla grafikona. Profesor Inrajt je dao i nekoliko primera, koje mi ovde pojednostavljujemo i svodimo na samo četiri: prvi (1A) najbolji je mogući rezultat za nekoliko desetina pokušaja, kao kad bi rašljara imao Supermenov rendgenski vid i kad bi svaki njegov odgovor bio savršeno tačan. 1B je grafikon za test u kome je bilo manjih nepreciznosti, ali je sve u svemu i dalje impresivan; prosečna greška (kako bi matematičari rekli, *standardna devijacija*) nije veća od 50 cm na stazi od 10 metara. Grafikon 1C pokazuje znatno slabiji rezultat (standardna devijacija 150 cm), ali bi i on mogao da navede na zaključak da tu „ima nečega“ jer rezultati nisu baš sasvim razbacani; površine u gornjem levom i u donjem desnom uglu, gde bi trebalo da se nađu najveće greške, potpuno su nepokrivene. Četvrti

On je uporno tražio od agencije detalje o statističkoj analizi koja je primenjena za obradu rezultata i na osnovu koje je donet finalni zaključak, jer je to bilo najvažnije od svih spornih pitanja. Pošto ih nikada nije dobio, odlučio je da objavi kompletnu analizu u lako razumljivoj formi.

Da bi nas poštedeo gomile cifara, Inrajt je sve rezultate eksperimenta predstavio u grafičkom obliku. Na horizontalnu osu grafikona naneo je mere koje se odnose na poziciju cevi

grafikon (1D) primer je za slab rezultat, koji je na granici između potpune slučajnosti i dokaza da je rašljara bio bar delimično efikasan.

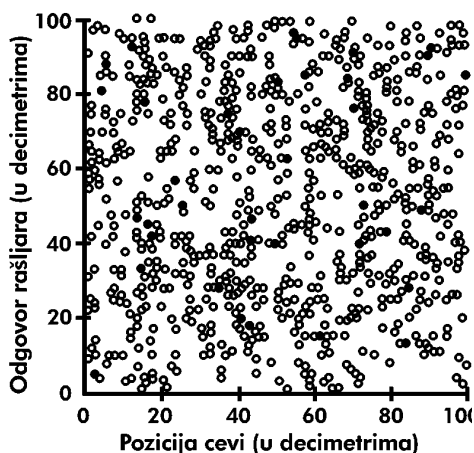
Evo i konačnih rezultata drugog kruga eksperimenta koji je trajao dve godine i u kome su učestvovala 43 najbolje plasirana rašljara od preko 500 iz prvog kruga. Svaka tačka (kružić na slici 2) predstavlja po jedan pokušaj, a kružići su ispunjeni tamo gde su rezultati za dva pokušaja bili potpuno jednaki.

Ostaje nam samo da bacimo pogled na grafikon i da se poslušimo osećajem; reklo bi se da su tačke tako razbacane da bi teško bilo zaključiti da su učesnici bili uspešni. Uostalom, to i agencija tvrdi: *najveći broj rašljara nije pokazao zadovoljavajuće rezultate*. Sporni zaključak je donet na osnovu rezultata nekoliko najuspešnijih učesnika. Pogledajmo ih.

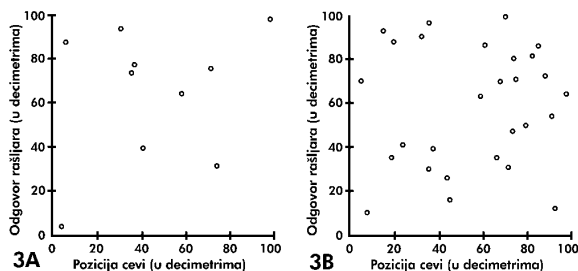
Grafikon 3A pokazuje rezultate za rašljara sa „startni brojem” 99, koji je ostvario najbolji rezultat. Od deset njegovih pokušaja, pet je iznenađujuće uspešno mada su ostali prilično daleko od „idealne ose” (simetrale ugla između osa). Upravo je ovaj rezultat agencija navela kao dokaz stava da se *„teza o postojanju rašljarskog fenomena može smatrati empirijski dokazanom”*.

„Ako zavrtite rulet 843 puta”, kaže Inrajt, *„bar jedna grupa od deset uzastopnih pogađanja dati isto toliko dobar rezultat.”* Zapravo je malo verovatno da u tako velikom broju pokušaja ne dobijete i određeni broj sjajnih; negde će raspodela ovih dobrih pogodaka biti takva da oni neće biti primetni na prvi pogled, ali će uz malo truda uvek moći da se pronađe i po neka prilično uspešna grupa.

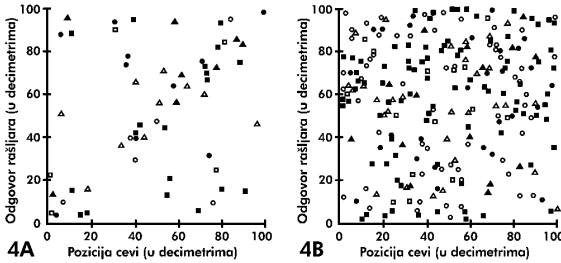
Izgleda da je *Tom Nepier* (*Tom Napier*), čijih smo 13 saveta za buduće vidovnjake citirali

Slika 2: rezultati glavnog testa

Slika 3: rezultati najboljeg rašljara i ponovljeni pokušaji

Slika 4: rezultati 6 najboljih rašljara i ponovljeni pokušaji

ter i ja." On je izradio relativno jednostavan program kojim je simulirao „neuspešne“ rašljare (one koji ne znaju gde je voda pa daju nasumične rezultate), pri čemu je kao generator slučajnosti upotrebio niz od prvih 20 000 cifara broja *PI* (3,141592...). Matematičari ovaj niz smatraju veoma dobrim izvorom slučajnih brojeva, a uz to je omogućeno svakome ko želi da ponovi eksperiment sa istim izvorom slučajnosti. Broj *PI* je, inače, u projektu *Gutenberg* izračunat sa 1 250 000 cifara.

Rezultati koje je Nepier dobio sa 500 svojih „virtuelnih rašljara“ nisu ni malo razočarali: prvi na tabeli bio je čak znatno bolji i od famoznog nemačkog šampiona (rašljara broj 99), mada je kompjuter simulirao kandidate koji su davali potpuno nasumične odgovore.

Da se vratimo Inrajtovoj analizi. Postoji veoma lak način da se utvrdi da li je rezultat testa bio uspešan slučajno ili zato što su rašlje bile vođene „majstorskom rukom“: treba dozvoliti da taj rašljara ponovi test. To je i urađeno sa još 28 pokušaja, čiji rezultat je na dijagramu 3B. Procenite sami da li on dokazuje „tezu o postojanju rašljarskog fenomena“.

Još impresivnije izgleda dijagram na kome je predstavljeno šest najuspešnijih rašljara (4A) gde je prisutan i kandidat broj 99 o kome smo već govorili, ali kad je i njima dato da ponavljaju test onoliko puta koliko žele, rezultat nije pokazao ništa značajno (4B). Svaki od rašljara je predstavljen drugačijom geometrijskom figurom.

Ovu zabludu objašnjava takozvana *Gausova kriva*, o kojoj ćemo govoriti u poglavlju *Nauka i pseudonauka*. Ako imamo dovoljan broj slučajnih uzoraka koji prikazuju rezultate nekog ponovljenog postupka, uvek će se naći i mali broj vrlo uspešnih, kao i isto tako mali broj vrlo neuspešnih; jedino će prosečnih biti mnogo. Malo je verovatno da naučnici iz agencije *Wagner, Betz und Koenig* nisu znali za ovo.

u ovom poglavlju, pravi entuzijasta. On je odlučio da načini kompjuterski model ovog eksperimenta. „Nema razloga da tražite stotine rašljara i da potrošite toliko vremena i novca na testiranje“ kaže Nepier. „Za moj rašljarski eksperiment bili smo sasvim dovoljni kompjuter

Rašlje za 21. vek

Vremena se menjaju, nauka osvaja nova područja, a u našim domovima svakim danom nalazi se sve više elektronskih uređaja. Proizvođači okultnih pomagala došli su na ideju kako da iskoriste poverenje koje publika gaji prema elektronici. Tržište je lako prihvatilo neke uređaje koji su i po funkciji i po principu rada isti kao obične rašlje, samo što su obogaćeni tehničkim dodacima čija je jedina funkcija da impresioniraju korisnika. Ipak, nisu baš svi bili spremni da bez kritičkog stava prihvate navode proizvođača, pa se priča o ovim uređajima ponekad završavala i skandalom.

Prvi takav proizvod nosio je komercijalni naziv *Quadro Tracker*, (*Quadro* je naziv proizvođača, a *Tracker* bi moglo da se prevede kao tragač). To je mala crna plastična kutija na koju je nakačena antena i koja na prvi pogled liči na tranzistorski prijemnik. Baterije ne postoje, jer uređaj (sudeći po tehničkoj dokumentaciji) radi uz pomoć prirodnog magnetizma. Inženjer *Malcolm Roj* (*Malcolm Roe*), potpredsednik firme *Quadro Corporation*, tvrdi da *Quadro Tracker* radi tako što „oseća” specifične talasne dužine oscilacija koje stvaraju molekuli supstance za kojom se traga.

Tako možete da otkrijete zlato, marihuanu (čak i u telu narkomana), barut, izgubljene loptice za golf i tako dalje - već prema tome koji „čip” ste ubacili u uređaj. Domet je nekoliko desetina metara, a ni zidovi nisu prepreka. Samo usmerite antenu prema sumnjivom mestu i ako osetite da nešto „vuče” uređaj ka testiranom objektu, to je siguran znak da ste pronašli ono što tražite. Cena uređaja je u početku bila 955 dolara, ali je u zavisnosti od kupca dostizala i celih 8000 dolara.

Zanimljivo je da je proizvođač kategorično tvrdio da uređaj radi na principu koji nije poznat savremenoj fizici i da ne želi da ga patentira da ne bi i drugi imali uvida u poslovnu tajnu. Neki kupci ipak su otvorili kutiju i, na svoje čuđenje, videli da je ona potpuno prazna! Postojalo je samo mesto za „čip”. Počele su da se javljaju prve sumnje i pretpostavke da je jedini mogući mehanizam koji je ovo mogao da pokrene isti kao kod običnih rašlji: ideomotorni efekat!

Možda bi sve ostalo na nepotvrđenim glasinama o prevari, da proizvođač nije načinio jedan „samoubilački” poslovni potez: prodao je nekoliko uređaja policiji! Ubrzo posle toga klupko je počelo da se odmotava. *FBI* je preuzeo slučaj i angažovao stručnu službu da proveri navode proizvođača. *Quadro Corporation* bio je „zamoljen” da uputi svoje stručnjake koji bi demonstrirali uređaj. Na prvom delu testa, na kome su demonstratori imali uvida u to gde se nalazi tražena supstanca, antene su se tresle i uređaji su

prosto leteli prema njoj. Ali kad je na red došao zadatak u kome je trebalo pronaći skriveni cilj, testovi su završeni potpunim fijaskom jer uređaj nije uspeo da pronađe baš ništa.

Tako su 19. januara 1996. godine agenti odeljenja *FBI* za privredni kriminal uhapsili kompletno rukovodstvo firme. U pripremi za suđenje zatražena je ekspertiza Instituta *SRI* (*Southwest Research Institute*) a nalaz je sadržao podatak da „u dva testirana uređaja nije pronađeno ništa osim nekoliko mrtvih mrava“. Ipak je otkriven način proizvodnje famoznog „čipa“ u kome se krije cela mudrost: prvo se Polaroid fotoaparatom snimi supstanca na koju bi trebalo da čip bude osetljiv (recimo list marihuane), pa se tako dobijen snimak kopira običnim fotokopir aparatom. Onda se papirna kopija iseče na komadiće, svaki komadić se upakuje u „sendvič“ između dve plastične pločice i čipovi su spremni za prodaju!

Upitani na koji način ovako proizvedeni čipovi mogu da detektuju prisustvo supstance, stručnjaci su tužiocu i poroti dali sledeći odgovor:

Učestanost kojom čip osciluje nastaje pod dejstvom statičkog elektriciteta koje proizvodi telo osobe koja drži uređaj, tako što osoba udiše i izdiše vazduh plućima. Ovaj statički elektricitet prenosi se kroz kožu do uređaja, a samim tim i do čipa. Svaka materija sadrži određene molekularne učestanosti; kad se stvori magnetno polje time što se telo pod nabojem statičkog elektriciteta kreće kroz prostor pod pravim uglom u odnosu na objekat, i to se polje dovede na isti nivo sa drugim takvim poljem rezonujući u istoj frekventnoj modulaciji, onda se oba tela privlače, kao što se privlače i dva objekta pod dejstvom gravitacionih polja!

Pošto niko od pozvanih veštaka nije umeo da razjasni šta su inženjeri hteli ovim da kažu, zamoljen je *Vejd Kuotelbaum* (*Wade Quattelbaum*), pronalazač ovog uređaja, da pruži dopunska objašnjenja. U zapisniku sa suđenja postoji njegova izjava: „Sve što sam rekao o principu rada zapravo je suprotno, pa tako niko ne zna kako ovo radi. Morate da mi verujete da ipak radi, jer sam ja jedini koji ima uvida u tehnologiju i koji je sproveo istraživanje.“ *Vejd* je tokom istrage agentima *FBI* rekao i sledeće: „nijedan naučnik ne može da otkrije kako ovo radi jer samo ja sam dovoljno pametan da to shvatim“!

Epilog nije ni po čemu zanimljiv - idejne vođe ovog posla su kažnjene i njegova dalja prodaja je zabranjena, ali je zato reakcija nekih kupaca bila takva da bi mogla da navede na razmišljanje. Naime, veliki broj mušterija na suđenju je tvrdio da uređaj ipak radi! Jedan od njih je, recimo, uz pomoć *Quadro Trackera* uspeo da pronađe stare čaure od municije u svom podrumu, što je prokomentarisao rečima: „Eto, vidite, ili ova stvar radi ili sam ja idiot“. Jedna dama je posvedočila da za dobro zdravlje svog deteta može da zahvali

istom uređaju, jer ga redovno nosi u kupovinu ne bi li tako utvrdila koja hrana je zdrava, a koja sadrži štetne pesticide.

Nije *Quadro Tracker* jedini ovakav uređaj. *DKL LifeGuard* sadrži relativno složena elektronska kola, a njegova antena je navodno tako podešena da može da oseti otkucaje ljudskog srca na daljini od pola kilometra. To bi ga činilo veoma korisnim u pronalaženju osoba zatrpanih ruševinama ili snegom. Jedna američka vladina organizacija, pre nego što je odlučila da naruči veći broj ovih uređaja, angažovala je *Sandia Labs* da testira *DKL Life Guard*. Nalaz je bio jasan: upotrebnost vrednost uređaja ravna je nuli. Tako je posao propao, ali možda to i nije tako loše za firmu *DKL* - zahvaljujući tome što ni jedna zvanična ustanova nije prevarena, niko nije zabranio prodaju uređaja pa tako i danas može da ga kupi svako ko ne zna kako bi bolje potrošio 14 000 dolara.

DKL Life Guard

Pod nazivom *Super - Sensor* kriju se još jedne savremene rašlje. Evo šta firma *Psi Tronic Vision* tvrdi za ovaj proizvod poslednje generacije:

„Uz pomoć naših rašlji možete da otkrijete prošlost, sadašnjost i budućnost. Budući događaji su podložni zakonima verovatnoće, pa tako rašlje ne rade baš uvek ako se koriste za lutriju. Ali u ostalim primenama, mašta je jedino ograničenje! Otkrijte gde se nalazi voda, cevi, minerali, nafta i tako dalje. Pronađite ribe, životinje i izgubljene osobe.

Znamo ljude koji ih koriste da bi predvideli kretanja na berzi, tržišne trendove, poslovne događaje, kao i da bi locirali probleme u proizvodnji. Znamo mehaničare koji na isti način otkrivaju kvarove u kolima i ostale servisere koji tako pronalaze podzemne instalacije, električne kratke spojeve ili mesta na kojima cevi cure. Profesionalni zdravstveni radnici, ortopedi, dijetetičari i ljudi koji dijagnostikuju bolesti na isti način proveravaju svoje nalaze. Holistički iscelitelji i herbalisti koriste ih da bi prepisali vitamine. U kući se koristite za pronalaženje zaturenih stvari, za donošenje odluka i za lako nalaženje broja u telefonskom imeniku. S njima možete da prekontrolišete decu i da vidite da li su u redu, kao i da utvrdite kakvo će vreme biti da biste znali šta da obučete.“

Ideomotorni efekat

Nisu svi pokreti koje čovek čini svesni. Refleksne i motorne radnje, kao i pokreti udova u snu, izvode se nesvesno, a na pokrete nekih unutrašnjih organa (kao što su srce ili želudac) teško je uticati svesno. Pa i kad je čovek u budnom stanju, naročito ako je psihofizički aktivan, on nesvesno čini mnoge pokrete udova. Neki pokreti jedva su приметni, ali oni ipak postoje i moguće ih je detektovati ili konstatovati električne impulse koje kroz nervna vlakna mozak šalje mišićima. Ovo se koristi u *poligrafu* (detektoru laži), jer ako čovek može voljno da spreči „veliki” pokret, on često nije u stanju da zaustavi i mikropokret koji ga prati, što se zove *ideomotorni efekat*. Tako pokreti kojima rašljari upravljaju svojim rekvizitima mogu da budu nesvesni, pa su često i oni sami u uverenju da njihove rašlje i visak pokreće neki tajanstveni magnetizam ili „onostrana” sila.

Ne samo rašljarstvo, već i mnoge druge okultne delatnosti objašnjavaju ovu akciju kao pokrete koje čini astralno telo. Prema zagovornicima *teozofskog ezotericizma*, to je jedno od naših sedam tela u kome borave osećanja i želje (o ovome opširnije govorimo u poglavlju *Parapsihologija / Šetnja izvan tela*). Na istom efektu zasniva se i *Ouija tabla* o kojoj će biti reči, a već smo opisali kako vidovnjaci, hiromanti (čitači dlana) i razni drugi čitači sudbine koriste ovaj „govor tela” da bi doznali šta se događa u svesti ili podsvesti njihovog klijenta. Istini za volju, istim trikom koriste se i psihijatri, detektivi, kockari i vešti poslovni ljudi da bi otkrili kad njihov sagovornik „blefira”.

Termin *ideomotorna akcija* još je 1882. godine uveo *Viljem Karpenter* (*William Carpenter*) da bi objasnio pokrete kojima se pomeraju rašlje ili visak i kojima medijumi na seansama prizivanja duhova podižu i okreću sto. U svojim istraživanjima Karpenter je ustanovio da ovi pokreti mogu da se čine bez uticaja svesti i emocija, a da su uglavnom inicirani sopstvenim zapažanjima ili sugestijama od strane drugih osoba. Inače, ovaj efekat je prvi put opisan još 1800. godine, a 1930. klinički je dokazan.

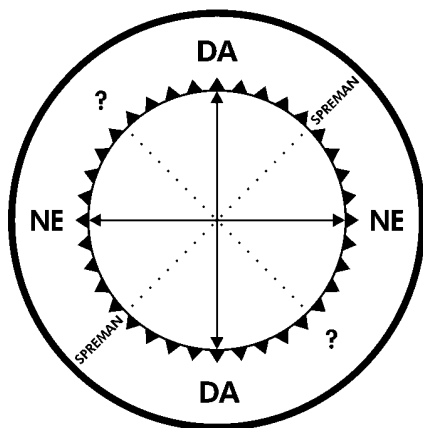
Zašto ne bismo pokušali sami?

Nikada ne treba verovati pričama da je za postizanje efekta kojim se pokreću rašlje ili visak potrebna neka natprirodna sila, posebno znanje ili obuka. Nije potrebno čak ni verovati u postojanje natprirodnih sila. S obzirom da je ideomotorni efekat sasvim normalna stvar kod svakoga, pa čak i kod okorelih skeptika i kod ljudi koji sa obe noge čvrsto stoje na zemlji, u rukama svake osobe rašlje i visak će „zaigrati” pod uticajem sila kojih ta osoba najčešće nije ni svesna.

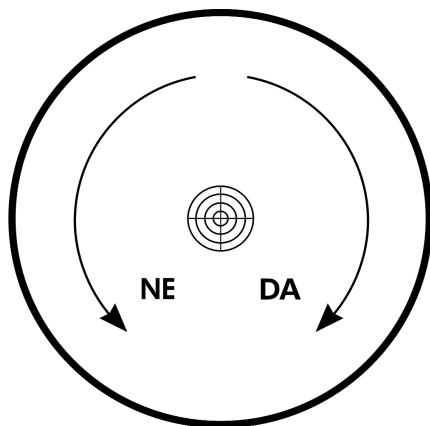
Hoćete li da pokušate? Nije teško: uzmite visak koji ste dobili uz ovu knjigu i postavite ga iznad prvog „DA - NE” crteža. Ako vam je zgodnije, koristite crtež na poledini knjige.

Slobodno zaobidite sve savete koje će vam možda dati osobe koje „znaju kako se to radi”. Možda će vam dati i primedbu da visak ili njegovo uže nisu „po propisu”, da treba da budu ovakvi ili onakvi, ali ne slušajte to - već smo nabrojali veliki broj pravila koja u svojim „atarima” propisuju lokalni rašljari i videli smo da su mnoga od njih kontradiktorna. Umesto viska mogli ste da upotrebite i bilo koji predmet odgovarajuće težine, okačen o bilo kakav konac, efekat bi bio isti. Nije vam potrebno da mistifikujete postupak, nikakve čarobne reči, ne morate da čekate posebno doba dana ili noći niti da ispunjavate bilo kakve specijalne uslove. Nije neophodno ni da poštujuete ono što „stručnjaci” smatraju obaveznim, a to je da najpre od viska zatraže odgovore na standardna pitanja: „da li smem”, „da li mogu” i „da li treba da ovo uradim”. Naravno da smete i možete, a da li treba da uradite - pa zašto da ne? Jednostavno sedite, dišite duboko i opustite se, uzmite lančić viska između kažiprsta i palca, odaberite visinu na kojoj ćete držati lančić i naslonite lakat na sto. Neka je vrh viska tačno u sredini iznad „DA - NE” crteža. Umirite visak i sačekajte da budete spremni za početak. Budite strpljivi.

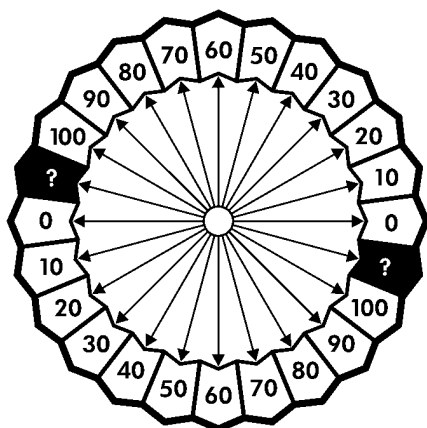
Posle nekog vremena zapazićete da se visak klata po isprekidanoj liniji „spreman”! Da li ga to pokreće neka magična sila? Ne, pokrećete ga vi, mada toga verovatno niste ni svesni. Nestrpljenje da počnete test navodi vas na to da ruku pokrećete neosetnim pokretima, a rezonancija će učiniti ostalo. Kao dete koje se ljulja na ljuljašci uz veoma malo ulo-

Slika 1: Podloga za visak (crtež je ponovljen na poledini knjige)

Slika 2: Podloga za visak sa kružnim kretanjem (ponovljeno na poledini knjige)

Slika 3: Podloga za kvantizaciju odgovora
(ponovljeno na poledinji knjige)

viska. Jer to je zaista „prozor“ u nešto nestvarno, ali ne u neki paralelni svet nego u vaše nesvesno. A to je nešto nepredvidivo i zanimljivo. Čarobnije od svega što može da se zamisli.

Umesto kretanja gore-dole za „da“ i levo-desno za „ne“, nekima se više dopada kružno kretanje viska, u smeru kazaljke na satu za „da“ i suprotno za „ne“, pa je priložena i takva podloga (slika 2). Ako probate, videćete da će i ona isto tako da „radi“.

Uz pomoć trećeg crteža možete da kvantifikujete vaše odgovore. Koliko (u procentima) verujem da će se moj poduhvat uspešno završiti? Koliko sam uopšte sposoban (sposobna) za to? Koliko od te-i-te osobe mogu da očekujem pomoć? A izdaju? Koliko volim nju (njega)? A ona (on) mene? Čak i ako dobijete odgovor „?“ , znajte da je i to neki podatak.

Ima li ova igra i neku upotrebnu vrednost? Sve zavisi od vas. Često ćete imati potrebe da doznate odgovor na neko pitanje na koje biste odgovorili sa „ne znam“ ili „nisam siguran (sigurna)“. Uzmite visak i doznajte vaše tajne želje i nesvesne odluke. Moglo bi da pomogne da upoznate problem - ili bar da upoznate sebe.

I zapamtite: *visak pokrećete vi, a ne neko drugi ili nešto drugo*. Zato ne mistifikujte stvari nepotrebno; nema svrhe da tražite odgovore na pitanja čiji ishod zavisi od spoljnih činilaca, recimo da li je pradedo zakopao u bašti ćup s blagom ili koji će brojevi biti izvučeni u sledećem kolu igre „Loto“. Ako postavite pitanje „da li će mi taj-i-taj danas doći u posetu“, moći ćete da doznate kakve su vaše želje po tom pitanju, ali ne i šta će se zaista dogoditi.

žene snage, i visak se ljulja zahvaljujući mikronskim pokretima ruke.

Sada pitajte visak (sebe?) sve što zaželite. Pitanja formulišite tako da na njih može da se odgovori sa „DA“ ili sa „NE“. Lepota je u tome što možete da vodite ovaj „dijalog“ sa svojom podsvešću (da ne kažemo baš *monolog*, jer bismo time pokvarili čaroliju trenutka) i oko najintimnijih tema, koje ne biste nikada nikome pomenuli, jer sve ostaje u vama. Dakle, pitajte bilo šta i ne istrčavajte se da date odgovor unapred. Sačekajte da on „izađe iz vas“, da vam ga podsvest saopšti preko

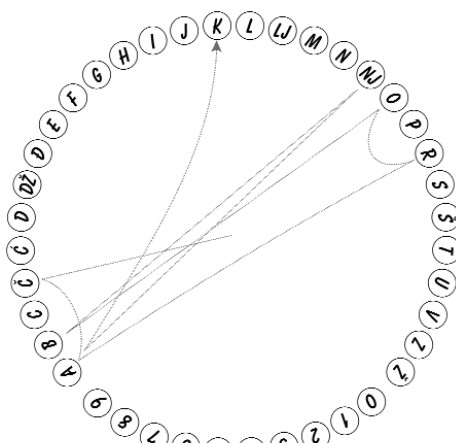
Ouija tabla

Ovo je još jedan zanimljiv primer demonstracije ideomotornog efekta. Na glatku površinu stola postavlja se veliki krug na kome su ispisana sva slova i cifre, a često postoje i neke fraze, kao što su „Da”, „Ne”, „Zdravo”, „Zbogom”, „Neću ti reći ovoga puta”, „Pitaj me ponovo za sedam dana” i tako dalje. Kao pokazivač koristi se *planšeta* (mali stabilni predmet sa tri glatke nožice) tako što na njoj dve osobe drže po dva prsta (kažiprst i srednji prst). Pošto ona slobodno klizi po stolu, učesnicima je lako da je pokreću do željenih slova ili cifara po redosledu kojim će se formirati poruka.

Obično se bira takav scenario koji će igri dati mistični ili okultni smisao, pa se sve pretvara u spiritističku seansu. To je, recimo, razgovor sa umrlim ili imaginarnim osobama. Učesnici na glas postavljaju pitanje, a prozvana osoba im odgovore daje kroz njihove pokrete. Tako počinje dijalog između učesnika u igri sa jedne i prozване osobe ili neke natprirodne sile sa druge strane. S obzirom da je površina stola glatka (ovo je važan uslov), otpor trenja je veoma mali pa se stvara iluzija da planšetu zaista pokreće neko treći. Nema sumnje da bi jednostavan test (u kome bi medijumi zatvorili oči a treća osoba čitala poruku) razbio sve iluzije, ali naravno da nikome ne pada na pamet da kvari lepotu igre.

„Medijumi” u ovoj igri su, dakle, dve osobe; ovo daje atraktivnu dimenziju ideomotornom efektu, jer naizmenično (i potpuno nesvesno) preuzimaju inicijative pri pokretanju čaše daje nepredvidljive i zanimljive rezultate. Ponekad dijalog poprimi neugodan tok, jer se medijumi rado zaklanjaju iza izgovora da poruku šalje neko treći, pa koriste priliku da nekome od prisutnih nesvesno ili svesno saopšte nešto što mu inače u direktnom razgovoru ne bi rekli.

Uz dobro pripremljenu atmosferu, naročito ako su učesnici i posmatrači skloni mistici, efekat je tako snažan da psihički labilne osobe mogu da zapadnu u ozbiljnu krizu. *Suzi Smit* (*Sussie Smith*) u knjizi *„Ispovest medijuma”* priznaje da je posle nekoliko spiri-

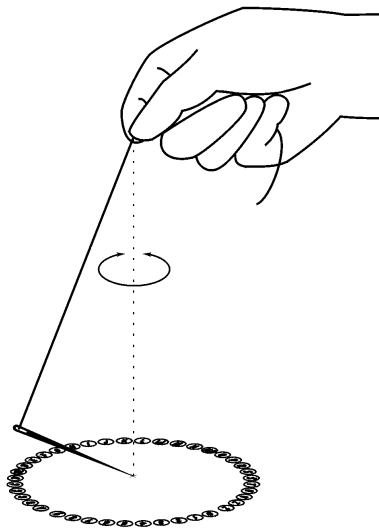
Ouija tabla: pokreti planšete kojima se ispisuje reč „čarobnjak”

tističkih seansi sa Ouija tablom, postala „psihički nestabilna“. Psihijatar *dr Karl Viklend* (*Carl Wickland*) je 1924. godine u knjizi „*Trideset godina među mrtvima*“ tvrdio da je Ouija tabla „*rezultirala takvim divljačkim ludilom da je često bilo potrebno smeštanje učesnika u duševnu bolnicu*“. Mnogi su ovaj dramatični efekat iskoristili za tvrdnju da je za amatere opasno da se bave tako delikatnim stvarima kao što je prizivanje duhova. Sa ovim bismo mogli da se složimo, naročito ako su pomenuti amateri sugestibilni i ako to što su videli ne prihvataju kritički.

Najraniji pisani tragovi govore da je Ouija tabla bila u upotrebi još za vreme Rimskog imperatora *Valensa*, u četvrtom veku nove ere, mada neki istraživači tvrde da su Grci znali za nju još pre Hrista. Posle mnogo vekova, godine 1890, ideju su iskoristili *Čarls Kenard* (*Charles Kennard*) i *Ilaja Bond* (*Elijah Bond*), prilagodili je savremenoj upotrebi i patentirali je. Oni su svom pronalasku dao ime *Ouija* (čita se *uija*), što na egipatskom navodno znači „*dobra sreća*“. Sitničavi ljudi su zavirili u rečnik i videli da *ouiija* na egipatskom ne znači baš ništa, pa se Kenard ispravio i rekao da je to odgovor koji je on u jednoj seansi dobio od same table, tako da je taj naziv i ostao. Posle samo dve godine, Kenardovu firmu, koja je proizvodila tablu, otkupio je njegov bivši poslovođa *Viljem Fuld* (*William Fuld*). Prvi potez novog vlasnika bio je da „*preuredi*“ istorijat table, pa je rekao da je on pronalazač i da je izraz *Ouija* nastao spajanjem francuskog *oui* i nemačkog *ja* (obe reči znače „*da*“, pa bi prevod bio „*Da-da*“). Godine 1966. patent je otkupila firma *Braća Parker* (*Parker Brothers*) i od tada se ona proizvodi u Salemu.

Za one koji žele da isprobaju ovaj efekat, savetujemo da sami naprave svoju Ouija tablu. Ne samo da je jednostavnije i jeftinije od naručivanja originalne, nego će tako imati i sva naša slova. Treba samo na 40 papirića ispisati slova i cifre (eventualno na još nekoliko papira i neke uobičajene fraze) i poređati ih u krug po glatkom stolu. Umesto planšete dobro će poslužiti i rakijska ili manja vinska čaša, okrenuta naopako.

Pošto je za naše govorno područje reč „*Ouija*“ neudobna za izgovor (a niko nije usvojio bukvalan prevod „*Da-da*“), za ovu igru kod nas se češće koristi izraz „*prizivanje duhova*“.

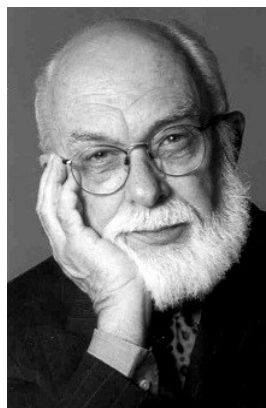
Način korišćenja male ouiija table

Postoji i mala varijanta Ouija table za jednu osobu. Za nju se koristi velika šivaća igla i parče konca. Vrhom igle treba napraviti malu rupu na papiru u centru kruga (da bi vrh imao stabilan položaj pri okretanju igle) i držati konac kao na crtežu, tako da deblji kraj igle rotira na nekoliko milimetara iznad slova. Ova igra je kod nas poznata kao „*prizivanje anđela*“. Važno je da tačka u kojoj se drži konac bude tačno iznad centra kruga u kome leži vrh igle (ova osa je na crtežu označeno tačkastom linijom), pa je malim nesvesnim pokretom ruke lako „navlačiti“ iglu redom na slova kojima nam naš anđeo čuvar saopštava poruku. Na poledini knjige takođe je priložen crtež koji može da se koristi za ovu igru.

Kako zaraditi milion dolara

Džejms Rendi (*James Randi*) napravio je uspešnu karijeru kao profesionalni mađioničar, ali danas je znatno poznatiji zbog svoje delatnosti demistifikovanja i javnog raskrinkavanja tvrdnji o paranormalnim sposobnostima i fenomenima. On je postao „noćna mora“ svetskih proroka, samozvanih iscelitelja, vidovnjaka, rašljara, bioenergetičara, astrologa i svih koji se služe crnom i belom magijom da bi izmamili novac od lakovernih ljudi. Ovaj savremeni prosvetitelj autor je nekoliko knjiga koje obrađuju istu problematiku.

Godine 1996. osnovao je *Obrazovnu Fondaciju Džejmisa Rendija* (*James Randi Educational Foundation, JREF*). Ova neprofitna organizacija održava obrazovne seminare sa nastavom iz veštine kritičkog rasuđivanja, razvija testove i naučne eksperimente za proveru tvrdnji o paranormalnim sposobnostima, i slično. U delatnost fondacije spada i izdavanje knjiga i nekoliko časopisa kao i popularnog biltena *Swift*, nazvanog po čuvenom satiričaru *Džonatamu Sviftu* (*Jonathan Swift*). Fondacija daje stipendije i na razne druge načine podržava studente koji su aktivni u borbi protiv savremenog sujeverja. Organizovana je i pravna služba koja pruža pomoć žrtvama prevara iz ovog domena.

Džejms Rendi

Artur Klark (*Arthur C. Crarke*), autor čuvene „*Odiseje 2001*“, rekao je: „*Rendi je nacionalno blago i možda jedan od retkih boraca sposoban da spreči truljenje i propadanje američkog duha*“.

Najzanimljiviji potez Rendijeve fondacije je ponuda od milion dolara nagrade prvoj osobi koja uspešno demonstrira bilo koju paranormalnu sposobnost. Za nekoliko godina prodefilovalo je dosta kandidata među kojima je bilo iscelitelja, čitača misli, proroka, vidovnjaka, rašljara, konstruktora *perpetuum mobile*-a, pa i naučnika - ali se do sad niko nije ni približio osvajanju nagrade! Mnogi kandidati padali su u tešku depresiju posle fijaska na testu, jer su bili duboko uvereni da njihova natprirodna moć zaista postoji. Očigledno je da su to ljudi koji su iskreni i poštteni, ali koji su jednostavno bili zavedeni pogrešnim i nekritičkim načinom procenjivanja svojih moći. Nasuprot njima su oni koji dobro znaju šta rade i zašto to rade, jer se oni ne odazivaju na ovu ponudu, nego se navodno postavljaju iznad nje time što izjavljuju da ne žele da svoje natprirodne moći, „od Boga dobijene“, koriste za bogaćenje. Mada se ovde samo po sebi nameće pitanje zašto onda svoje usluge tako solidno naplaćuju, Rendi se uzdržao od svih malicioznih komentara i prosto im je poručio da nagradu ne moraju da zadrže; mogli bi, recimo, da je posle osvajanja poklone nekoj humanitarnoj organizaciji, što bi takođe bilo „bogougodno“.

Evo kompletnog teksta ugovora koji kandidat treba da zaključi sa fondacijom pre nego što krene u demonstriranje svojih sposobnosti:

Ja, Džejms Rendi, posredstvom Obrazovne Fondacije Džejmsa Rendija, isplatiću sumu od US\$ 1000000 (jedan milion dolara) bilo kojoj osobi ili osobama koje uspešno demonstriraju bilo koju parapsihičku, natprirodnu ili paranormalnu sposobnost bilo koje vrste pod zadovoljavajućim uslovima provere. Ta demonstracija mora da se izvede po sledećim pravilima i ograničenjima:

- 1. Kandidat mora nedvosmisleno da najavi unapred, pri čemu će se kandidat i gospodin Rendi složiti, o tome kakve će moći i sposobnosti biti demonstrirane, ograničenja predložene demonstracije (kao što su vreme i lokacija) i šta će biti označeno kao pozitivan, a šta kao negativan rezultat. Ovo je primarno, osnovno i najvažnije od svih pravila.*
- 2. Biće prihvaćena samo stvarna demonstracija najavljenog karaktera i obima unutar ograničenja o kojima je postignuta saglasnost. Anegdotski izveštaji o prethodnim događajima ne prihvataju se i ne uzimaju u obzir. Nas ne interesuju teorija ni objašnjenja na koji način najavljene moći funkcionišu; takav materijal nemojte da nam dostavljate.*
- 3. Kandidat se slaže s tim da sav materijal (fotografski, snimljen, napisan i tako dalje) bilo koje vrste, koji je nastao prilikom testiranja može slobodno*

da se koristi od strane **JREF** (Obrazovne Fondacije Džejmisa Rendija) na način koji gospodin Rendi odabere.

4. Testovi će biti sačinjeni tako da nikakav postupak „presuđivanja“ neće biti potreban. Rezultati će biti samodokazujući svakom posmatraču, u saglasnosti sa pravilima sa kojima će se saglasiti sve zainteresovane strane pre obavljanja formalnog testa. Nijedan deo postupka testiranja ne može da se izmeni bez izričite saglasnosti svih zainteresovanih strana. Gospodin Rendi, mada će biti prisutan tokom formalnih testova, neće direktno uticati na korišćeni materijal.
5. Od kandidata može da se zatraži i/ili zahteva da održi neformalnu demonstraciju pre formalne, ako udaljenost i vremenski raspon to nalažu, u cilju utvrđivanja da li je kandidat u stanju da izvede to što je najavio. Svrha ovoga je da se izbegne potreba formalnog testiranja u takvim slučajevima. Ne ograničava se broj koliko puta kandidat može da ponovi test.
6. Svi troškovi kao što su transportni, boravišni i ostali koje je kandidat načinio u pokušajima da osvoji nagradu, padaju na teret kandidata.
7. Ako prihvati ovaj izazov, kandidat se odriče svih prava na legalan postupak protiv gospodina Rendija i Obrazovne Fondacije Džejmisa Rendija, u meri u kojoj ovo može da se ispoštuje u okviru uspostavljenog pravnog sistema. Ovo se odnosi na povrede, nesrećne slučajeve ili bilo koju fizičku ili emocionalnu štetu i/ili finansijski ili profesionalni gubitak bilo koje vrste. Ovo pravilo, ipak, ne utiče na osvajanje nagrade.
8. Pri izvođenju formalnog testa, nezavisnoj osobi će od strane Džejmisa Rendija biti ispostavljen ček u iznosu od 10 000 dolara. Ako je kandidat uspešan pod dogovorenim terminima i uslovima, ček će se odmah predati kandidatu, i u roku od deset dana Obrazovna Fondacija Džejmisa Rendi će isplatiti kandidatu preostali iznos do cele nagrade (milion dolara, kao što je određeno u junu 1998. godine). Milion dolara u prenosivim obveznicama je deponovan kod **Goldmen Saksa**, u Njujorku, na računu „nagrade Obrazovne Fondacije Džejmisa Rendija“ kao garancija fonda nagrade. Provera ovog računa i njegovog stanja može da se obavi telefonom u kontaktu sa Fondacijom na broj **1-954-467-1112**, faks broj **1-954-467-1660**.
9. Kopije ovog dokumenta može besplatno da dobije svako ko to zatraži i pošalje adresiran koverat, a može da se preuzme i preko Interneta.
10. Ova ponuda načinjena je od strane Džejmisa Rendija preko Obrazovne Fondacije Džejmisa Rendi, i iza nje ne stoji nijedna druga osoba, agencija ili

organizacija, ali i drugi mogu da budu zainteresovani za ispitivanje najavljenih sposobnosti. Oni mogu da pridodaju novčani iznos pod određenim okolnostima, i u tom slučaju proces i rukovođenje postupkom biće izvedeni od strane Džejmisa Rendija preko Obrazovne Fondacije Džejmisa Rendija. Fondacija neće ispostavlјati zahtev da se taj iznos deponuje kao zalog ili podnese na uvid kao gotovina, ili na drugi način potvrdi pre izvođenja testa. Fondacija neće drugima pružati takve usluge.

11. Ova ponuda je otvorena za sve osobe, u bilo kom delu sveta, nezavisno od pola, rase, obrazovanja i tako dalje, i ostaće na snazi dok nagrada ne bude osvojena. Posle smrti Džejmisa Rendija, postupak za osvajanje ove nagrade vodiće druga osoba, tako da će ponuda i dalje biti važeća.
12. Svaki kandidat mora da se saglasi s tim šta će činiti zaključak da li je, prilikom formalnog testa, on ili ona potvrdio ili nije potvrdio najavlјenu sposobnost ili moć.

Molimo popunite ovaj obrazac i u dva pasusa napišite od čega će se sastojati demonstracija.

PRIMEDBA: Nikakva posebna pravila, izuzeci, uslovi, standardi ili usluge neće biti prihvaćeni bez unapred postignute uzajamne saglasnosti svih zainteresovanih strana, i kandidat koji se ne složi sa ovde navedenim pravilima neće biti prihvaćen. Samo potpuno slaganje sa ovim pravilima omogućiće da „kandidat“ bude prihvaćen kao „tražilac“. Kandidat će time što će potpisati, notirati i vratiti ovaj obrazac, naznačiti svoje slaganje sa gore navedenim pravilima.

(svojeručni potpis) **James Randi** 201 East. Davie Boulevard (S.E. 12th Street) Fort Lauderdale, FL 33316-1815 U.S.A> USA

Molimo da imate na umu da je nekoliko kandidata pretrpelo veliko lično razočarenje posle pada na ovim testovima. Izričito savetujem da izvedete testove svih sposobnosti za koje verujete da možete da demonstrirate, sa dvostrukom proverom, pre nego što pokušate da konkurirate za ovaj test i za nagradu. Ovo bi uštedelo meni i kandidatima mnogo vremena i truda, ako bi se pokazalo da su te sposobnosti bile čista uobrazilja potencijalnog kandidata. **Molimo Vas da ovo svakako uradite i da ne zanemarite potrebu za takvom merom opreznosti.**

Internet adresa: <http://www.randi.org/research/challenge/challtxt.html>